

Vaste en vrije prijzen in andere landen

Het medicijnenpakket tot genezing van de overspannen Nederlandse economie bevat niet alleen een, reeds eerder, voorgenomen, onverbindend verklaren van de collectieve¹⁾, doch voor bepaalde gevallen eveneens van een individuele verticale prijsbinding. Hoe staat het met deze zaken in het buitenland? Een indruk hiervan kan worden ontleend aan artikelen in „The Economist” en „The Financial Times”²⁾. Het is niet toevallig dat Engelse bladen hieraan aandacht besteedden. Minister Heath deelde namelijk onlangs mede wetsvoorstellen tegen de „resale price maintenance” — in de wandeling R.P.M. — te zullen indienen. Hij verklaarde dat „resale price maintenance should be presumed to be against the public interest unless it is proved to the contrary to the satisfaction of a judicial tribunal”. Heath’s „Health-Pill” steriliseert de Britse flegma en verwekt nogal wat beroering, waarbij pressiegroepen zich duchtig weren en electorale aspecten een rol spelen. Grootwinkelbedrijven anticepeerden reeds met prijsdalingen op de nieuwe wet. Gesteund door een 40-tal groot- en kleinhandelsassociaties lijken de merkfabrikanten er evenwel in te slagen de verspreiding van deze premature prijsdalingen in te perken. Collectief afdwingen van R.P.M. werd in Engeland reeds in 1956 verboden.

In Frankrijk verklaarde de regering-Laniel in 1953 het vaststellen van minimum prijzen door fabrikanten illegaal. Dat gebeurde per decreet, daartoe parlementair gemachtigd tijdens een algemene staking. De Franse wet is dan ook veel radicaler dan Mr. Heath zal kunnen realiseren. Op het algemene verbod zijn slechts enkele uitzonderingen, voor een beperkte tijdsduur, toegestaan. Hiertoe behoren parfums (vermoedelijk als exportprodukt met een hoge prijs als prestigefactor) en een aantal individuele producten. De fabrikanten moeten leveren tenzij zij een voorraadtekort kunnen aantonen of wanneer de handelaren hun produkten als „loss-leaders” e.d. gebruiken. Een gevolg was dat veel verplichte prijzen werden vervangen door aanbevolen prijzen.

Zij die vragen naar de gevolgen voor het algemene Franse prijsniveau staan op „the shifty ground of what might have been”. Duidelijk is dat een verbod van vaste prijzen geen panacee tegen inflatie betekent. In „The Economist” wordt terecht opgemerkt: „Price freedom is not the same as perfect competition in trade, while margins for retailers are not the only profit margins that matter”. Wel breidde in Frankrijk het grootwinkelbedrijf zich sterk uit, w.o. discountwinkels met kortingen voor elektronische artikelen als radio, t.v. enz. van 10 tot 25 pCt. Daarentegen werden de prijzen van andere artikelen nauwelijks beïnvloed. Een politiek gevolg van Laniel’s decreet was waarschijnlijk een versterking van de opkomst van het Poujadisme.

In *W.-Duitsland* werd in 1958, na 4 jaren van parlementaire discussie, een kartelwet van kracht met een verbod

van mededingingsbeperkingen, behoudens in de wet genoemde uitzonderingen. Een uitzondering werd, onder bepaalde voorwaarden, de individuele verticale prijsbinding van merkartikelen en uitgeverijprodukten (boeken, tijdschriften, dagbladen). Aanmelding bij het „Bundeskartellamt” werd verplicht. Over collectieve prijsbinding werd bepaald dat afdwingen voor het gerecht niet mogelijk zal zijn; de rechtstoestand werd nagenoeg die van een algemeen verbod.

Het systeem is onderhevig aan erosie. De fabrikant kan een handelaar, die onder de prijs verkoopt, voor het gerecht dagen. De handelaar wint echter de zaak wanneer hij bewijst dat ook anderen van de vastgestelde prijs afwijken. Bij onderbieding op brede schaal is het Bundeskartellamt dat alle vaste prijzen moet registreren, bevoegd in te grijpen en de betrokken registratie te doen vervallen. Het systeem wankelde in dagen van grote voorraden bij handelaren en fabrikanten: de vaste prijzen voor radio’s, wasmachines en ijskasten stortten ineen. Het gebruikelijke alternatief voor de fabrikanten is het vaststellen van aanbevolen prijzen. Het niveau van deze prijzen is over het algemeen zodanig dat efficiënte handelaren in staat zijn tot 20 pCt., of meer, rabat te geven.

In Italië trachtten de meeste fabrikanten van merkartikelen een of ander systeem van vaste prijzen in te voeren, naar het schijnt alleen met succes bij geneeskundige artikelen. „Cut-price trading” doet zich dan ook veel voor. De belangstelling van de publieke opinie is nog gering; sterke pressies om de situatie te veranderen zouden ontbreken.

In Zweden kwam in 1954 een wet met een algemeen verbod van R.P.M. tot stand. Uitzonderingen konden worden toegestaan, o.m. wanneer een rationele distributie dat zou eisen. Hiervan werd weinig gebruik gemaakt: voor haringen, boeken, gedrukte muziek. „Cut-price trading” komt veel voor. Ook hier geen sterke pressies voor invoering van R.P.M.; de handelaren interesseren zich nu vooral voor het al dan niet invoeren van handelsmerken.

Een algemeen verbod met mogelijke uitzonderingen werd eveneens in Denemarken (1956) en in Noorwegen (1957), zij het op verschillende wijze, wettelijk uitgewerkt.

In Zwitserland heeft het systeem van vaste prijzen zich in vrijwel alle branches stevig genesteld. Er is geen krachtige oppositie van handelaren of consumenten. Migros, het grote supermarktenconcern, is een „spelbreker”. Over het algemeen wordt evenwel de „discipline” door de fabrikanten krachtig gehandhaafd.

M. H.

¹⁾ Begin december jl. werd bekend dat bij toepassing van collectieve uitsluiting de betrokken collectieve prijshandhabingsbepalingen reeds onmiddellijk zouden worden geschorst. Zie ook Drs. P. J. v. Leeuwe in „E.V.” van 5 februari jl.

²⁾ Van resp. 1 februari en 17 januari jl. Voorts aan „Resale Price Maintenance” van S. Gammelgaard, O.E.E.C., Parijs, 1958.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Vaste en vrije prijzen in andere landen.....	135	De Kennedy-ronde (II). Landbouwprodukten en non-tarifaire belemmeringen, door Mr. A. A. T. van Rhijn.....	142
Het regeringsprogramma als instrument van de economische politiek, door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne.....	136	Industrialisatieplannen in Oost-Duitsland voor 1964, door L. J. M. van den Berk.....	145
Herziening Prijzenwet, door Drs. P. G. Ridder....	138	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman ..	148
De vertrouwensman, door J. Hasper.....	140	Recente publikaties	149

Het regeringsprogramma als instrument van de economische politiek

Laten wij beginnen met het causaal verband tussen de recente gebeurtenissen te memoreren.

1. *De maatregelen, die de regering thans ter „afkoeling” voorstelt, zijn een gevolg van de economische overspanning.*

2. *Deze overspanning komt vooral tot uitdrukking in de stijging van de binnenlandse prijzen en in het verwachte tekort op de betalingsbalans.*

3. *Zowel de stijging van de prijzen als dit verwachte tekort zijn een gevolg van de loonontwikkeling.*

4. *De loonontwikkeling is een gevolg van het akkoord in de Stichting van den Arbeid van 29 oktober 1963, welk akkoord door de meerderheid van de S.-E.R. aanvaard werd terwijl de minderheid zich niet sterk verzette.*

5. *Dit akkoord was noodzakelijk, omdat door de spanning op de arbeidsmarkt het georganiseerde bedrijfsleven zijn greep op de feitelijke loonontwikkeling had verloren, waardoor in het bijzonder de positie van de erkende vakbeweging ernstig in gevaar dreigde te komen.*

6. *De spanning op de arbeidsmarkt wordt verklaard uit twee factoren, nl. onvoldoende diepte-investeringen resp. te grote breedte-investeringen enerzijds en een te laag kosten- en prijspeil in Nederland in vergelijking tot het buitenland.*

Als uitgangspunt van onze beschouwing kiezen wij het Stichtings-akkoord. Voorop zij gesteld dat noch de theoretische economie, noch de prognoses van het C.P.B. hierop een duidelijke invloed hebben uitgeoefend. Het was een economisch-politiek compromis. Dat wij begrip voor de noodzaak, zulk een politiek akkoord te gaan sluiten, hebben, bleek reeds uit ons artikel in „E.-S.B.” van 9 oktober 1963.

Er kunnen situaties bestaan waarin niet de economisch-theoretische overwegingen overheersen maar de economisch-politieke. Het is nuttig dit te constateren. Nog dezer dagen liet een van onze internationaal als deskundig erkende econometristen zich optimistisch uit over de mogelijkheid van het beheersen van de economische conjunctuurbeweging. Wij vermoeden, dat hij daarbij geen rekening gehouden heeft met de mogelijkheid, de waarschijnlijkheid resp. de praktische zekerheid dat economisch-politieke maatregelen de theoretisch-economische doorkruisen.

Niet alleen in het verband tussen economische grootheden, maar ook in onze economische politiek, voor zoverre deze wetenschappelijk gefundeerd is, zit een time-lag, die schommelingen hoogst waarschijnlijk maakt. *Wij zullen morgen weten, op grond van feiten die vandaag geschieden, wat wij gisteren hadden moeten doen.* Zo weten wij vandaag dat er meer in de diepte geïnvesteerd had moeten worden en dat wij te lang ons lage loon- en prijspeil hebben gehandhaafd. Het is, wat dit betreft, steeds weer het oude liedje. Op de top van de hausse weten wij hoe wij die hausse hadden moeten voorkomen, en wij vertrouwen op een gezonde politiek in de komende depressie. In het dieptepunt van de depressie weten wij waardoor wij deze hebben veroorzaakt en wij hopen op een verstandige politiek in de komende hausse. Zo zijn wij steeds optimistisch t.a.v. de toekomst en wijs t.a.v. het verleden.

Nemen wij het akkoord van de Stichting en de daaronder geschoven theoretische verdediging van de S.-E.R. als uitgangspunt, dan was de loon-prijspolitiek primair gericht op een aanpassing aan het Europese niveau (wat wij daarvoor dan ook mogen verstaan). Aan het prijsbeleid wordt

in dat akkoord maar een klein gedeelte gewijd. Primair wordt erkend dat een verhoging van het loonpeil, die de trendmatige stijging van de arbeidsproductiviteit overtreft, prijsaanpassingen noodzakelijk maakt. Een volledige aanpassing is niet te verwachten „zowel door de buitenlandse concurrentie als door het karakter van de binnenlandse vraag naar bepaalde goederen en diensten”. Over speciale regeringsmaatregelen om, ondanks de loonstijging, de kosten van het levensonderhoud te beheersen, wordt hier niet gesproken. Wel wordt erkend dat „onder invloed van het gevoerde prijsbeleid in bepaalde bedrijfstakken zekere achterstanden zijn ontstaan in de noodzakelijke prijsaanpassing (. . .)”. „Een wijziging van het prijsbeleid is derhalve onder deze omstandigheden aangewezen”.

Als men deze passages leest en de theoretische motivering voor de loon-prijspolitiek in ogenschouw neemt, dan is m.i. maar één conclusie mogelijk: de formulering van het akkoord van de Stichting vatte de prijsstijging op als een noodzakelijk complement van de loonstijging. Niet alleen ons loonpeil zou te laag zijn, maar eveneens ons prijspeil. In plaats van een opwaarderen van de gulden, koos men als alternatief het laten stijgen van het binnenlandse prijspeil.

Op deze formulering hebben partijen in de Stichting elkaar gevonden; volledig eens zullen zij het niet zijn geweest. De vakbeweging zal wel steeds niet alleen aan een nominale, maar vooral ook aan een reële loonsverhoging gedacht hebben en deze gedachte kwam steeds meer naar voren. Reeds zonder speciale maatregelen t.a.v. de prijzen zou een „forse nominale loonsverhoging” tot een enigszins getemperde, maar toch reële loonsverhoging leiden. Het gevaar voor een uitbreiding van de consumptieve uitgaven was dus reëel. De regering nam zich dan ook voor om maatregelen te treffen om de consumptie af te remmen. Maar nog voor het akkoord tot stand kwam verklaarde de vakbeweging in dat geval haar eisen hoger te zullen stellen.

De vraag is thans: hoe voeren wij thans in feite het Stichtings-akkoord uit? Is het primair een aanpassing zowel van ons loon- als van ons prijspeil, met als nevengevolg enige verhoging van het reële looninkomen, of is het primair een reële loonsverhoging met als secundair effect enige prijsverhoging?

Het is o.i. duidelijk dat het akkoord in de laatste zin wordt uitgevoerd. De primaire zorg van de regering schijnt te zijn het prijsniveau in de hand te houden. Er is inderdaad een wijziging in het prijzenbeleid opgetreden. Maar terwijl een objectief beschouwen van de tekst van het akkoord wijst in de richting van meerdere vrijheid en niet op een verstrakking van dit beleid, is de wijziging juist in de laatste richting gegaan.

Terwijl een forse loonsverhoging zonder straffe prijsbeheersing reeds leidde tot een stijging van de reële consumptie, wordt dit effect nog verscherpt door de thans gevoerde prijspolitiek. De aanpassing van het loonpeil wordt bevorderd doordat de controle primair bij de Stichting is gebleven; de aanpassing van het prijspeil wordt door de prijspolitiek vertraagd. O.i. wordt het akkoord van de Stichting dan ook uitgevoerd op de wijze die de vakbewe-

ging heeft bedoeld. De uitvoering is meer gericht op een verhoging van het reële loonniveau dan op een verhoging van het nominale loon- en prijsniveau. Maar het gevaar van de overbesteding, dat er ook bij een andere uitvoering was, wordt nu vergroot.

Twee vragen dringen zich thans op, nl.:

a) wat is te verwachten t.a.v. de effectiviteit van de regeringspolitiek;

b) wat is te verwachten t.a.v. de ontwikkeling van de economische situatie op korte en middellange termijn.

Beide vragen eisen naar hun aard een apparaat dat functionele relaties kwantitatief kan uitwerken. Maar dit apparaat staat de individuele onderzoeker niet ter beschikking. Bovendien is het o.a. op gronden door ons in „E.-S.B.” van 9 oktober jl. aangeduid, niet waarschijnlijk dat het C.P.B. deze vragen met voldoende zekerheid kan beantwoorden. Wij zullen daarom deze vragen kwalitatief benaderen. Tussen doeleinden en werktuigen van de economische politiek bestaat dit verband, dat het aantal werktuigen minstens gelijk moet zijn aan het aantal onafhankelijke doelstellingen en voorts dat de instrumenten doeltreffend en met voldoende effect op de doeleinden kunnen worden gericht.

Nu hadden wij een instrument dat voor de macro-economische prijspolitiek bruikbaar was, nl. de loonpolitiek. Maar dit instrument is thans tegengesteld geschakeld. In plaats van een stabiliserend element werkt het nu in de richting van prijsverhoging. De overblijvende instrumenten voor de prijspolitiek moeten dus niet alleen krachtig genoeg zijn om het wegvallen van de loonpolitiek als instrument goed te maken, maar zij moeten bovendien de tegengestelde werking van de lonen, althans op de kosten van het levensonderhoud, grotendeels neutraliseren.

Enige invloed op de omvang van de vraag kan uitgaan van de maatregelen die gericht zijn op een beperking van de investeringen (schorsing van de investeringsaftrek voor bouwwerken en idem van de mogelijkheid tot vervroegde afschrijving voor het gehele bedrijfsleven; kredietbeperkende maatregelen). Iets sterker achten wij de invloed van de verhoging van de eerste betaling bij kopen op afbetaling en de beperking van de persoonlijke kredieten.

Eventuele maatregelen tegen de verticale prijsbinding en/of de collectieve handhaving daarvan, zien wij meer als politiek vuurwerk dan als een economisch instrument met betrekking tot het prijsniveau. Vooral in tijden van prijsstijging door kostenstijging, gepaard met een koopkrachtinflatie, gaat van de verticale prijsbinding ook een matigende invloed uit. Op korte termijn gaat van de regeringspolitiek om een morele druk op het bedrijfsleven uit te oefenen, om de prijzen niet te verhogen, enige invloed uit. Op langere termijn winnen hier de economische krachten het o.i. zeker van de moreel-politieke. Een verbetering van de prijzenwet is hier o.i. geen voldoende compensatie.

Onze conclusie is dus dat de regering geen doeltreffende instrumenten heeft voor de blijkbaar door haar nagestreefde prijspolitiek.

Wat betreft de politiek om de overbesteding tegen te gaan, is het duidelijk dat op korte termijn geen effect te verwachten is. De loonbeweging werkt direct op een verhoging van de bestedingen in; de maatregelen tegen de investering werken met een niet onaanzienlijke time-lag. Op langere termijn, dus naar schatting over 1 à 2 jaar, is er wel effect van te verwachten, mede door de niet onwaarschijnlijke stijging van de werkloosheid.

Sinds de tweede wereldoorlog noemen wij alle onaan-

gename dingen met een zachte naam. Zo spreken wij van een politiek, gericht op ontspanning van de arbeidsmarkt als wij bedoelen een vergroting van de werkloosheid. Nu is er toch wel enig verschil. Wij hopen door onze politiek de werkloosheid met een klein percentage te laten stijgen. Het middel daartoe is een beperking van de bestedingen. Het is evenwel niet waarschijnlijk dat dit op korte termijn gelukt. Integendeel. Het complex van maatregelen leidt op korte termijn waarschijnlijk tot het tegendeel van een vermindering van de bestedingen, zoals wij hierboven gemotiveerd hebben.

Op langere termijn liggen de verwachtingen anders. In de eerste plaats komt dan in de productie van kapitaalgoederen, de beperking van de investering die thans nagestreefd wordt, tot effect. Tussen het produceren van deze goederen en het moment waarop het bedrijfsleven daartoe besluit, ligt nu eenmaal een time-lag. In de tweede plaats is door de vertraagde doorwerking van de prijsverhogingen in de consumptiesector later een verminderde druk van de consumptieve vraag te verwachten. In de derde plaats is dan door het streven om thans de prijsstijgingen niet de kostenstijging te laten volgen, waardoor de winsten aangetast worden, een vermindering van het fonds waaruit investeringen gefinancierd worden, te verwachten.

Deze factoren tezamen maken dus een „ontspanning” op de arbeidsmarkt op iets langere termijn wel waarschijnlijk. De vraag is nu of deze binnen enge grenzen te houden is. Misschien wel, en laten wij het tenminste hopen. Maar er zijn enkele omstandigheden, die hier een meer pessimistische kijk rechtvaardigen.

In de eerste plaats zijn de vooruitzichten voor de export thans ongunstiger dan in 1956/1957. Zowel in Europa als in de Verenigde Staten is men er zich van bewust, dat de ontwikkeling inflatoir is. Op zichzelf is een inflatoire ontwikkeling in het buitenland een voor onze export gunstige factor. Maar als men, wat wij waarschijnlijk achten, in het buitenland deze inflatoire tendens gaat bestrijden, dan zijn de vooruitzichten voor de Nederlandse export minder gunstig en wel juist op het moment dat onze export steun aan onze productie zou moeten geven.

In de tweede plaats begint men zich in verschillende bedrijfstakken enige zorg te maken over de verhouding tussen productiecapaciteit en afzetmogelijkheden. Dat is niet stimulerend voor nieuwe investeringen.

En in de derde plaats is er in de ontwikkeling van de werkloosheid een factor die tot een discontinue, sprongsgewijze, verandering kan leiden. Zo lang er een tekort op de arbeidsmarkt is, gaat men er niet gemakkelijk toe over arbeiders te ontslaan. „Houden wat men heeft” is dan een niet onverstandige politiek. Dit betekent dat men in een bedrijf aan bepaalde categorieën arbeiders een tekort heeft en tegelijkertijd aan andere een teveel. Dit teveel komt evenwel niet op de arbeidsmarkt, maar wordt „gehamsterd”. Zodra er evenwel een algemene ontspanning op de arbeidsmarkt is ingetreden, vervalt dit motief tot hamsteren.

Hierin ligt dus een factor, die ertoe kan leiden dat het zeer moeilijk is de werkloosheid van zeg 1 pCt. tot 3 pCt. te laten stijgen, maar als dit punt eenmaal bereikt is, kan het ook moeilijk zijn een verdere stijging boven de 3 pCt. tegen te houden.

Hier komen dan nog twee factoren bij. In de eerste plaats is het niet onwaarschijnlijk dat enige stijging van het werklozenpercentage gunstig op de arbeidsproductiviteit inwerkt en in de tweede plaats moeten wij, in verband met

(vervolg op blz. 148)

Herziening Prijzenwet

De opzet van de Prijzenwet.

Toen indertijd — het was in de herfst van 1958 — de Prijzenwet bij de Staten-Generaal werd ingediend, is daar nogal wat over te doen geweest. Dat was heel begrijpelijk, want in een economisch bestel dat op een ondernemingswijze produktie is gebaseerd en dat aan de vrije prijsvorming een essentiële functie toekent, is een bemoeiing van overheidswege met de prijzen toch eigenlijk een wezensvreemd element. In sommige gevallen kan het onvermijdelijk zijn; het dient echter uitzondering te blijven.

Nu was het de uitdrukkelijke bedoeling van de regering — Minister De Pous heeft het bij de behandeling in de Tweede en de Eerste Kamer uit en te na betoogd — van de Prijzenwet een beperkt gebruik te maken: zij zou alleen dienen als instrument van conjunctuurpolitiek. Het was geenszins de opzet om met behulp van deze wet bijv. economische structuurhervormingen tot stand te brengen. Het moeilijke punt was echter dat dit alles zich wel heel aardig laat zeggen, maar moeilijk in een wettekst is vast te leggen.

Aan dit punt is heel wat gedokterd. Het oorspronkelijke ontwerp-Prijzenwet was bijzonder simpel van opzet. De Minister van Economische Zaken mocht maximum prijzen vaststellen als naar zijn mening het algemeen belang dit vroeg. Het voornaamste motief was dat een prijsbeleid als onderdeel van het conjunctuurbeleid slagvaardig dient te zijn. Minister De Pous heeft toen na veel heen en weer gepraat getracht de beperking van de toepassing van de Prijzenwet tot het conjunctuurverschijnsel tot uitdrukking te brengen door in plaats van van algemeen belang te spreken van algemeen *sociaal-economisch* belang. Op zichzelf was dit met betrekking tot een wet met een sociaal-economische strekking niet onaardig gevonden. Het is echter het toenmalige lid van de Eerste Kamer Prof. Witteveen geweest, die erop heeft gewezen dat de toevoeging van de woorden „sociaal-economisch” aan „algemeen belang” de rekbaarheid van dit begrip maar bitter weinig vermindert, vooral als de minister er dan nog zelf inhoud aan mag geven. Prof. Witteveen vond hierin met enkele partijgenoten zelfs aanleiding tegen het wetsontwerp te stemmen.

Op één punt was er in elk geval overeenstemming tussen regering en Staten-Generaal: prijsmaatregelen uit hoofde van de Prijzenwet zouden in beginsel een *algemene werking* hebben: zij zouden met het oog op een onjuiste prijsontwikkeling op een bepaald onderdeel van het economisch leven voor alle ondernemingen uit de desbetreffende bedrijfstak dienen te worden genomen. Van regeringszijde werd dit nadrukkelijk als een pluspunt van de wet naar voren gebracht. Natuurlijk zouden gevallen mogelijk zijn waarin een prijsvoorschrift naar zijn *feitelijke strekking* slechts een of enkele ondernemingen zou raken. Dit zou dan echter een gevolg zijn van de concrete situatie in een bedrijfstak¹⁾.

De toepassing van de Prijzenwet.

Minister De Pous heeft in zijn ambtsperiode, overeenkomstig zijn toezeggingen, slechts een spaarzaam gebruik gemaakt van de Prijzenwet. In hoofdzaak heeft hij er zich toe beperkt van tijd tot tijd de bakkers en de melkboeren

in sommige delen van ons land wat dwars te zitten. De enige toepassing die geheel overeenkomstig de geest van de wet heeft plaats gevonden is, voor zover mij bekend, de Prijzenbeschikking ingevoerde verbruiksgoederen 1961 geweest, een prijzenbeschikking, afgekondigd naar aanleiding van de revaluatie van de gulden²⁾.

Regels voor het prijsbeleid.

Het feit dat Minister De Pous maar zo weinig van de bevoegdheden van de Prijzenwet heeft behoeven gebruik te maken is allereerst het gevolg van de uitzonderlijk gunstige economische situatie, waaronder hij zijn bewind heeft gevoerd. Het hangt voorts ook samen met de prijsafspraken die hij met het bedrijfsleven en meer speciaal met de centrale werkgeversorganisaties had gemaakt. Een van deze zgn. prijsgedragsregels was dat de stijging van de prijzen van grond- en hulpstoffen in de prijzen van eindprodukten mocht worden doorberekend. Een andere regel was dat de loonkostenstijging in het algemeen *niet* mocht worden doorberekend. Dit lag min of meer voor de hand omdat destijds — wij spreken over de jaren 1960 en 1961 — de loonontwikkeling gekoppeld was aan de produktiviteit.

Naarmate de jaren verstreken werd echter de band tussen loonkosten en produktiviteit losser. Het jaar 1962 geeft een loonkostenstijging te zien van 7 pCt. en 1963 van 8 pCt., waartegenover een trendmatige produktiviteitsstijging staat van ca. 3 pCt. per jaar. En dan komt, net met de wisseling van de wacht op Economische Zaken, de loonexplosie waarbij de band tussen lonen en produktiviteit volledig zoek is. Het is duidelijk dat onder deze omstandigheden de druk op de prijzen groot werd en dat het niet mogelijk was de niet-doorberekeningsregel te handhaven. Minister Andriessen heeft zich dan ook gehaast een nieuwe afspraak met het bedrijfsleven te maken. Van de in 1964 overeengekomen — met wie eigenlijk? — 10 pCt. loonstijging mag de eerste 5 pCt. tot aan 1 april a.s. worden doorberekend en de tweede 5 pCt. in beginsel niet.

De druk op het prijzenvat is echter kennelijk te groot geworden; de stop is uit de spanning geschoten. De gloednieuwe prijsgedragsregel werkt in de praktijk kennelijk niet voldoende of wellicht in het geheel niet. Daarbij dient te worden bedacht dat de prijsafspraken slechts „gentlemen's agreements” zijn, waaraan geen sanctie is verbonden. Bovendien zijn de werkgeversorganisaties niet bevoegd hun leden te binden. En de morele invloed van de werkgeversorganisaties op hun leden is — het is al eerder gebleken — niet bijzonder groot. Minister Andriessen is dan ook begonnen op grote schaal prijsmaatregelen af te kondigen. Maar ook dit is blijkbaar niet voldoende. Vandaar dat de Minister thans met een wijziging van de Prijzenwet te voorschijn is gekomen.

De wetswijziging.

Welke nieuwe elementen voegt de thans door Minister Andriessen voorgestelde wetswijziging toe aan de Prijzenwet? Mijns inziens zijn het er twee: in de eerste plaats wil Minister Andriessen voortaan maximum prijsvoorschriften kunnen geven voor individuele ondernemingen en voorts

¹⁾ Vgl. Drs. P. G. Ridder: „Prijs en Overheid”, blz. 62, Uitgave Samsom N.V., Alphen aan den Rijn.

²⁾ Idem, blz. 117 e.v.

wijzigt hij de grond op basis waarvan dergelijke prijsvoorschriften kunnen worden uitgevaardigd. Op beide punten enig commentaar.

Individuele prijsvoorschriften.

Wij zagen reeds dat het — ook door de regering — als een deugd van de oorspronkelijke Prijzenwet werd beschouwd dat de uit te vaardigen prijsmaatregelen een algemene werking zouden hebben. Deze deugd blijkt ineens een ondeugd te zijn geworden. Kijk, zo stelt Minister Andriessen in zijn Memorie van Toelichting, je hebt in de meeste bedrijfstakken tal van ondernemingen die zich aan de regels van het prijsbeleid willen houden. Maar er zijn altijd wel van die „naarlingen” die niet mee willen spelen. Zou nu een orthodoxe prijsmaatregel worden uitgevaardigd, geldend voor een bepaald produkt en dus in beginsel voor een gehele bedrijfstak, dan — en nu citeer ik letterlijk — „kan daardoor de indruk ontstaan dat op een bedrijfstak als geheel een blaam wordt geworpen, die slechts bepaalde ondernemingen behoort te treffen”. Het is dus blijkbaar uit piëteitoverwegingen dat Minister Andriessen deze wetswijziging voorstelt.

Nu vind ik deze overwegingen bijzonder weinig overtuigend. De Nederlandse wetten, en dit geldt zeker ook voor de sociaal-economische wetten, geven algemeen bindende voorschriften. Soms lijkt dit niet zo te zijn, zoals bijv. bij de Wet Economische Mededinging, waarbij kan worden opgetreden tegen een economische machtspositie, hetgeen een bepaalde onderneming kan zijn (art. 24). In dat geval is echter de structuur van de markt zodanig dat in wezen toch een gehele bedrijfstak wordt bestreken. Bij de voorgestelde wijziging van de Prijzenwet gaat het evenwel niet om het optreden tegen een economische machtspositie — daarvoor is de Wet Economische Mededinging bestemd — maar om het optreden tegen elke willekeurige onderneming die zich om welke reden dan ook niet aan (niet bindende) prijsregels wenst te houden.

Minister Andriessen heeft ongetwijfeld gelijk in zijn opvatting dat het mogelijk is dat een enkele ondernemingsvlieg de prijzen zelf van de overheid kan bederven, maar dit is geen voldoende grond om het tot dusver gehuldigde beginsel dat overheidsvoorschriften algemeen bindend dienen te zijn te doorbreken. Dit zou trouwens de bron van een grote mate van willekeur kunnen worden. Wil de overheid tegen een bepaalde prijsontwikkeling optreden, goed, maar dan een algemeen bindend prijsvoorschrift voor een met name aangegeven produkt. De bevoegdheden die de Minister bij de bestaande Prijzenwet heeft zijn werkelijk al uitgebreid genoeg. En een algemeen prijsvoorschrift legt heus geen blaam op de ondernemingen die geen prijsverhoging in de zin hadden. Het verbod om iemand dood te slaan legt toch ook geen blaam op alle goedwillende lieden, die er niet over peinen om zelfs maar een vlieg kwaad te doen?

Maar, zo zou men kunnen opmerken, een belangrijke zekerheid tegen willekeur is toch gelegen in de voorgestelde wijziging van art. 7 van de Prijzenwet, inhoudende dat tegen een individueel prijsvoorschrift door de betrokkene beroep kan worden ingesteld bij het College van Beroep voor het Bedrijfsleven? Ik geloof niet dat ik erg onder de indruk zou komen van deze opmerking. Een beroepsmogelijkheid tegen een maximum prijsvoorschrift geeft geen reële waarborg voor een juist beleid van de Minister. De toetsing van het beroepscollege moet zich immers beperken tot een *rechtmatigheidscontrole*. De *doelmatigheid*

van het overheidsoptreden zal niet mogen worden beoordeeld ³⁾.

De grond van het overheidsingrijpen.

Zoals reeds opgemerkt was de grond van het overheidsingrijpen uit hoofde van de Prijzenwet het „algemeen sociaal-economisch belang”, een fraai klinkende term, waarin echter nogal wat rek zit. Voor de thans voorgestelde bevoegdheid van individuele prijsvoorschriften is deze grond niet overgenomen. In de plaats daarvan staat nu een wat ingewikkelde volzin: *als voor goederen een zodanige verhoogde prijs in rekening wordt gebracht, met afwijking van hetgeen voor deze goederen gebruikelijk is, dat naar het oordeel van de minister een gewichtige reden een onmiddellijke voorziening eist*, dan mag een individueel prijsvoorschrift worden gegeven.

Uit de Memorie van Toelichting blijkt dat de bedoeling van deze ingewikkelde constructie eenvoudig is: overheidsingrijpen wordt mogelijk indien een individuele onderneming afwijkt van de afgesproken prijsgedragsregels. Hiermede wordt een nieuw element in het prijsbeleid van de overheid gebracht. Ook bij de totstandkoming van de huidige Prijzenwet bestonden er reeds prijsgedragsregels. Zij zijn echter nergens als grond voor een overheidsingrijpen opgevoerd. Minister De Pous heeft, mijns inziens terecht, de bevoegdheden uit hoofde van de Prijzenwet en de met het bedrijfsleven overeengekomen prijsgedragsregels streng gescheiden gehouden. Minister Andriessen wijzigt dit beleid. Hij wil de prijsgedragsregels als het ware een wettelijke status geven om de individuele ondernemingen er aan te kunnen ophangen.

Dit lijkt mij onjuist. Opgemerkt werd reeds dat de prijsgedragsregels afspraken zijn met ondernemersorganisaties. De afzonderlijke leden zijn er niet door gebonden. Mede in aanmerking genomen dat de ondernemersorganisaties nu niet direct uitmunten door een overmaat aan solidariteit ⁴⁾ lijkt het mij te ver gaan deze afspraken nu te promoveren tot grond voor ingrijpen uitgerekeid tegen deze (niet gebonden) leden. Bovendien zal dit mijns inziens een zeer wankel koers blijken te zijn. Want gesteld dat de voorgestelde wetswijziging wordt aangenomen dan zal dit niet alleen de bereidheid van, maar ook de mogelijkheid voor de ondernemersorganisaties om met de overheid prijsgedragsregels af te spreken tot het nulpunt reduceren. Het kan dan ook moeilijk, zoals de Memorie van Toelichting doet, als een objectief criterium voor het hanteren van de overheidsbevoegdheid worden aangemerkt.

De diepste bedoeling van de wetswijziging zit mijns inziens in lid 5 van het voorgestelde nieuwe art. 3a. Alvorens een individuele prijsbeschikking uit te vaardigen doet de Minister van zijn voornemen mededeling aan de betrokkene en stelt hem in de gelegenheid van zijn gevoelens te doen blijken. Tot dusver ging de Minister met de ondernemersorganisaties praten. Maar die konden zeggen: wij willen wel maar wij hebben onze leden zo slecht in de hand. Nu kan met deze „onwillige” ondernemers rechtstreeks worden gesproken. Ik neem echter aan dat het „van zijn gevoelens doen blijken” vooral van de kant van de Minister zal uitgaan, terwijl het „slachtoffer” zich zal beperken tot het „voelen”.

³⁾ Vgl.: „Prijs en Overheid”, blz. 76.

⁴⁾ Een van de voornaamste oorzaken van de huidige moeilijkheden met betrekking tot de lonen is mijns inziens dat er van de interne coördinatie in de kring van de werkgevers niets maar dan ook niets terecht is gekomen.

Waar is hij gebleven?

Hoe past, zo rijst de vraag, Prof. Witteveen in dit beeld? Hij was toch uiteindelijk degene die bij de behandeling van de Prijzenwet in de Eerste Kamer op een zeer verantwoorde wijze als opponent van Minister De Pous is opgetreden. Is hij geheel verloren gegaan in de persoon van Minister Witteveen? Lid 7 van het nieuw voorgestelde art. 3a toont aan dat dit niet het geval is. Prof. Witteveen heeft zich destijds veel moeite gegeven om een in de wet vast te leggen criterium te vinden voor het bepalen van de conjunctuursituatie waarin de overheid van haar prijsbevoegdheden gebruik zou kunnen maken⁵⁾. Deze gedachte vinden wij nu terug in bedoeld lid 7. Minister Andriessen mag alleen individuele prijsvoorschriften geven als het kabinet heeft gezegd dat daartoe op grond van ernstige spanningen in het sociaal-economisch leven aanleiding bestaat. Minister Witteveen is er dus bij⁶⁾. Deze als rem bedoelde bepaling zou mijns inziens echter meer zinvol zijn geweest als de in

lid 7 vervatte bevoegdheid niet aan *Minister Witteveen* maar aan *Professor Witteveen* of een aantal van zijn collega's in de vorm van een S.-E.R.-commissie zou zijn verleend.

Conclusie.

Na al het voorafgaande kan mijn conclusie kort zijn. Als ik kamerlid was zou ik minder moeite hebben met het afwijzen van de voorgestelde wijziging van de Prijzenwet dan Prof. Witteveen destijds als lid van de Eerste Kamer heeft gehad met het afwijzen van de Prijzenwet in haar huidige vorm.

Voorburg.

Drs. P. G. RIDDER.

⁵⁾ Vgl.: „Prijs en Overheid”, blz. 39.

⁶⁾ Het is jammer dat Minister Witteveen niet van de gelegenheid gebruik heeft gemaakt om het bepaalde in lid 7 van art. 3a ook van toepassing te verklaren op de orthodoxe prijsvoorschriften u. h. v. art. 2.

De vertrouwensman

Ieder heeft recht op recht en tevens de plicht de rechten van anderen te ontzien. Men pleit er de laatste tijd voor de controle op dat „ontzien” op te dragen aan een „ombudsman”. Zou deze figuur in onze Nederlandse samenleving zijn intrede doen, dan zou dat — merkwaardigerwijze — gebeuren vooral door toedoen van degenen, tegen wie de burger bescherming zou moeten zoeken en niet van degenen, die de bescherming moeten inroepen.

Het is niet mijn bedoeling een overzicht te geven van al hetgeen over de ombudsman reeds in tijdschriften voor bestuurders, juristen en ambtenaren werd geschreven. Maar wel om erop te wijzen, dat de voorstanders van het instituut van de ombudsman hier te lande verband zien tussen hun streven en de welvaartstaat. Die staat bergt zoveel rijkdom en brengt zoveel bemoeiing en begeleiding, dat de vraag opkomt of alles niet te ingewikkeld is geworden, of de mensen door het bos de bomen nog wel onderkennen, of ieder wel aan zijn trekken komt. Worden de mogelijkheden van de rechtsstaat wel voldoende uitgebuit? De ombudsman verschijnt dan in de ring van het recht en hij moet waakzaam zorgen, dat de weerlozen aan hun recht komen. De gedachte komt uit het buitenland, zodat eerst de vraag rijst waarom men daar eerder aan een beschermer van de burger heeft gedacht dan hier te lande.

De Ivanhoe van Zweden is aangesteld door toedoen van het parlement. Dat behoeft niet te verwonderen, want een minister dáár is niet — als bij ons — tevens hoofd van het uitvoerende ambtelijke apparaat, zodat hij ook niet voor de executieve interpellabel is. De ambtenaren — schrijft de Commissie Langemeyer van de Dr. Wiardi Beckmanstichting — zijn in Zweden in beginsel alleen verantwoordelijk tegenover de wet, zodat de parlementaire controle — zoals die bij ons bestaat — ontbreekt. Daarom ligt het dáár meer dan hier in de rede, dat het parlement zorgt voor de aanstelling van een man, die door ieder vrijelijk in de arm genomen kan worden om na te gaan of willekeur afwezig is en te trachten gemaakte fouten te herstellen. Onder de Zweedse omstandigheden verricht hij dus de taak van de commissie voor de verzoekschriften uit de Tweede Kamer hier te lande. In Duitsland is een speciale man voor de weermacht. Ook dat kunnen wij ons indenken: in Duits-

land zal eerder behoefte kunnen worden gevoeld aan een speciale rechtsbeschermer voor het leger dan in Engeland of bij ons.

In Nederland kan de burger langs vele wegen zijn recht vinden. Vrijwel steeds staat beroep open van administratief-rechtelijke beslissingen; de mogelijkheden worden uitgebreid krachtens de wet Beroep Administratieve Beslissingen (St. 1963, no. 268). Indien het gaat om de handhaving van normen van behoorlijk bestuur en een billijke rechtsbedeling, kan hij zich ook tot diverse personen en instituten wenden. Men mag stellen, dat de pers steeds bereid is op te komen voor de rechten van de burgers, ook incidenteel en zelfs individueel. Hetzelfde mag men zonder overdrijving zeggen van de kerk, de politieke partij, de vakorganisatie, de Staten-Generaal, de burgemeesters, de wethouders, raadsleden en tal van anderen — waaronder ambtenaren — die bereid zijn ervoor te zorgen, dat klachten op de juiste plaats worden behandeld en afgedaan. Tenzij iemand het onmogelijke van 100 pCt. zekerheid eist, mag worden beweerd, dat in Nederland de rechtsbedeling in de ruimste zin op redelijke wijze is verzekerd.

Dat in dit opzicht in 1.000 gemeenten en in het bijzonder te Rotterdam in lacunes moet worden voorzien, is niet aannemelijk. De Rotterdamse gemeenteraad heeft met de instelling van een raadscommissie¹⁾ slechts bedoeld te doen nagaan of het instituut van de ombudsman voor een gemeente als Rotterdam van nut zou kunnen zijn. De openbare mening is uitgedaagd haar woordje te doen. Als wij dan — ook in dit tijdschrift — een paar opmerkingen maken, dan wel eerst deze, dat het ontwerp, met de beste bedoelingen opgesteld, toch wel anders moge luiden dan zoals het aan de raadscommissie is voorgelegd. Een ombudsman, in de ontwerp-verordening raadcommissaris genoemd, die geen klachten betreffende de politie in behandeling mag nemen tenzij op verzoek van de burgemeester, is precies de tegenhanger van de man, die het vertrouwen van de burgerij zal hebben. De bevoegdheid om zijn mening uit te dragen is beperkt. Ook zal zijn gezag als beschermer van de burger tegen gezagsorganen en be-

¹⁾ Verz. Gedrukte Stukken 1963, Volgno. 282; besluit van 2 januari 1964.

stuurders niet gevestigd worden door de wijze waarop hij wordt benoemd, nl. op aanbeveling van burgemeester en wethouders en door benoeming door de gemeenteraad. Men bedenke, dat het de bedoeling is elke vier jaar een raadcommissaris te benoemen, misschien dezelfde, wellicht een ander. Elke nieuwe raad benoemt dus na iedere (politieke) verkiezingsuitslag een gemeentelijke ombudsman. De raadcommissaris wordt daardoor in een politieke sfeer getrokken, waarvan hij verre behoort te blijven, niet alleen om zijn onafhankelijkheid te behouden, maar ook ter voorkoming van een verkeerde introductie bij de ambtenaren, die als het ware een levend afuisterapparaat in hun bureaus en een spion in hun dossiers krijgen. Dat is natuurlijk niet de bedoeling van degenen, die een ombudsman willen aanstellen. Maar hebben zij in de toekomst de raad in de hand? Ook in Finsterwolde, Kampen, Tilburg? Kan men politieke ombudsmannen beletten speurtochten te beginnen? Waar gaan we heen?

Denken wij ook aan andere gemeenten dan moeten wij verwachten, dat de burgemeester en de wethouder in het algemeen niet zo gelukkig met een ombudsman zullen zijn. Niet uit vrees voor verscherpte en andersoortige controle — zij moeten nu reeds in het openbaar verantwoording afleggen — maar omdat het ambt hun de mooie taak oplegt een natuurlijke vertrouwensman te zijn. Straks wordt een specialist aangesteld, die tussen hem en de burgerij een plaats zal moeten vinden. Prof. Van Poelje heeft in „Bestuurswetenschappen” van september 1963 tegen deze verlenging van de afstand van bestuurde tot bestuurder gewaarschuwd.

Een „bijproduct” van het stelsel van de ombudsman is, dat hij vermoedelijk vele malen aan de burgers moet uiteenzetten, dat het bestuur alle normen van behoorlijkheid in acht heeft genomen, dat de ambtenaren hun plicht hebben gedaan en geenszins hebben gefaald. Dat is wel strelend voor de hoog-gezetene, maar de raadcommissaris, die aan de klagers vele malen moet mededelen, dat hij, ombudsman, er ook niets aan kan doen en dat de burger het beste doet zich opgewekt te schikken in de wetten en reglementen, zulks als bijdrage aan het goede burgerschap, zal hier te lande niet blijvend het vertrouwen genieten.

De praktijk in het buitenland leert, dat de burgers in meer dan 90 pCt. van het aantal gevallen, waarin zij de ombudsman betrokken, niet door hem konden worden geholpen. Hij kon ze verwijzen naar een hem bekend, doch aan de klagers onbekend adres of uiteenzetten, dat er nog beroepstermijnen waren, die nog niet werden afgewacht. Voor vele ongeduldigen zal dat een onbegrijpelijke geschiedenis blijven. In die gevallen doet hij dienst als inlichtingenbureau en niet als toedeler van veronachtzaamd recht. Wat dat betreft is er van de resterende 10 pCt. klagers een deel, dat geheel te goeder trouw van mening is, dat het billijk zou zijn de naar voren gebrachte klachten, in afwijking van alle geldende regels, af te doen. Kan dat niet, dan doet men de teleurgestelde klager onrecht met van hem te verwachten, dat hij zonder morren een verdediging van de afwijzende beslissing aanvaardt; er is alle kans, dat hij het tegendeel zal doen en voor zijn recalci-

trante houding als excuus aanvoert, dat de vertrouwensman voor zijn ambt tenminste f. 30.000 per jaar ontvangt en om de vier jaar afhankelijk wordt van de overheid, wier beslissingen hij verdedigt.

Stappen we nu verder af van het instituut van gemeentelijke ombudsmannen, dan blijft nog de mogelijkheid, dat een rijksombudsman in zijn oordeel faalt. In het rapport van de Dr. Wiardi Beckmanstichting wordt een bloemlezing gegeven uit de rapporten van de Deense ombudsman. Men moet die stukken doorlezen om te zien met wat voor zaken een ombudsman zich moet bemoeien, hoeveel duizenden gevallen er niet behandeld zullen en kunnen worden, al ware het alleen maar omdat de betrokkenen het niet de moeite waard vinden of zich schikken. Ook blijkt, dat de ombudsman wel eens een beter advies had kunnen geven.

Een mooi voorbeeld is het volgende: „1956 - 56. De ombudsman was van mening dat het douanedepartement een verzoeker had behoren te berichten, dat de reden waarom hij tot nu toe geen antwoord op zijn verzoek had gehad, gelegen was in het feit, dat het departement bezig was de regels, aan de hand waarvan het verzoek moest worden beoordeeld, te herzien en dat het het onjuist achtte nog vergunningen af te geven alvorens over het nieuwe beleid beslissingen waren genomen”.

Nu kan ik me voorstellen, dat een bewindsman dit aan een ambtenaar zegt. Maar niet dat een ombudsman, die voor recht en billijkheid moet opkomen, zich tot de evenaangehaalde mededeling bepaalt. Hij had m.i. beter kunnen schrijven, dat de bepalingen, zolang zij niet gewijzigd waren of bij algemene openbare bekendmaking opgeschort, zonder eigenmachtig optreden hadden moeten worden uitgevoerd. Men ziet dat lezers-exporteurs aan één ombudsman niet genoeg zouden hebben. Er zou nog beroep op een controlerende ombudsman moeten openstaan! En ook deze zal geen recht kunnen doen noch misstanden opheffen.

Niemand kan zijn tegen de grootst mogelijke rechtsbescherming. Maar de ombudsman moet wegens de beperkte mogelijkheden, die hem gegeven worden, teleurstelling brengen²⁾. Het instellende en benoemende gezag behoort niet de bijgedachte te hebben, dat de ombudsman aangevochten en onbevredigende beslissingen van of vanwege de overheid genomen wel zal toelichten. Dat is het werk van de besluitennemende en handelende overheid zelf. Mochten de ambtsdragers er tegenop zien dat zelf te doen, dan kunnen zij een voorlichtingsbureau formeren om de goodwill van de burgers te cultiveren. Ten behoeve van de bevordering van het recht behoren soortgelijke maatregelen te gaan vóór de introductie van een kostbare, voor Nederland onduidelijke en niet-logisch in ons bestuursrechtssysteem passende, ombudsman.

Rotterdam.

J. HASPER.

²⁾ Zie Prof. Dr. G. A. van Poelje in „Bestuurswetenschappen” van september 1963; Mr. H. H. Kirchheimer in „Nederlands Juristenblad” van 21/28 december 1963 en tal van bladen als „Het Financieele Dagblad” van 29 maart 1963, de „N.R.Ct.” van 16 september 1963, het „Algemeen Dagblad” van 5 oktober 1963 enz.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Verschuivingen in de landbouwproductie tussen verschillende landen is op korte termijn niet haalbaar of aanvaardbaar. Door het gecompliceerde overheidsingrijpen staat zelfs niet vast welke de goedkoopst producerende landen zijn. De E.E.G.-Ministerraad nam het voorstel van de E.E.G.-Commissie over in Genève een „montant de soutien” (verschil tussen wereldmarktproductprijs en de opbrengst voor de nationale producent) voor te stellen. De Europese Commissie koos in wezen voor het voorkomen van het teruglopen van de importen van landbouwproducten door vaststelling van maxima voor de toegestane steunbedragen. De E.E.G.-Ministerraad besloot de mogelijkheid van het onderhandelen over verlagingen van de steunbedragen open te houden. Schr. acht het dubieus dat derde landen genoeg zullen nemen met de E.E.G.-voorstellen. Zij zullen waarborgen vragen voor op zijn minst de huidige afzet. Moeilijkheden in de E.E.G. zijn waarschijnlijk over een gemeenschappelijk landbouwbeleid als onderhandelingsbasis. Tot slot behandelt schr. de belangrijke non-tarifaire importbelemmeringen, o.m. douanemaatregelen (vooral in de V.S.) en discriminaties zoals de „Buy American Act”.

De Kennedy-ronde (II).

Landbouwproducten en non-tarifaire belemmeringen

Landbouwproducten ¹⁾.

Tijdens de ministeriële G.A.T.T.-bijeenkomst van het afgelopen jaar werd overeengekomen dat ten aanzien van de landbouwproducten redelijke voorwaarden voor de toegang tot de wereldmarkten geschapen zullen worden, ten einde een duidelijke ontwikkeling en expansie van de wereldhandel in deze producten te bevorderen.

Nu is het duidelijk, dat het gezien de bestaande verhoudingen en opvattingen in feite ondenkbaar is, dat de uitbreiding van de wereldhandel in landbouwproducten ¹⁾ op korte termijn ²⁾ verwezenlijkt zou kunnen worden door inkrimping van de productie in bepaalde landen, ten gunste van de — goedkopere — productie in andere landen. Politiek zou een dergelijke ontwikkeling reeds ten enen male onhaalbaar zijn; daarvoor vormt de agrarische bevolking overal een veel te belangrijke groep van de electorale bevolking. Maar ook afgezien daarvan, het plotseling overgaan tot een dergelijke politiek van meer vrijhandel zou tot zodanige problemen van sociale en regionaal-structurele aard aanleiding geven in de productie-inkrimpende landen, dat een dergelijk beleid ook niet aanvaardbaar zou zijn. Dit geldt nog te meer, waar het momenteel niet vaststaat als gevolg van het zeer gecompliceerde en vergaande overheidsingrijpen in de landbouwsector (tarieven en/of heffingen, produktietoelagen, subsidies, ook op het gebied van export, enz.), welke landen nu eigenlijk goedkoper produceren. Vandaar dat de expansie van de wereldhandel in landbouwproducten, vooralsnog in ieder geval, meer bepaald zal worden door toeneming van de vraag dan door verschuiving van de productie naar de goedkoper producerende landen.

„Montant de soutien”.

De Europese Commissie heeft het voorstel gedaan, om de verschillende vormen van landbouwsteunverlening in de diverse landen onderling vergelijkbaar te maken. Zij heeft gesuggereerd, en zulks is door de Raad overgenomen,

¹⁾ De industriële producten kwamen in „E.-S.B.” van 5 februari jl. aan de orde.

²⁾ In het onderhavige artikel wordt vooral ingegaan op de korte termijnaspecten van het vraagstuk. Voor een bredere behandeling zij verwezen naar „Landbouw in twee brandpunten (II)” in „E.-S.B.” van 11 december 1963.

dat alle steunverlening zal worden uitgedrukt in het zgn. „montant de soutien” (steunbedrag). Dit bedrag staat globaal gesproken gelijk met het verschil tussen de prijs van het produkt op de wereldmarkt en de opbrengst die de nationale producent in handen krijgt. Indien de vaststelling in de praktijk niet op onoverkomelijke moeilijkheden zal stuiten, biedt deze formule de basis voor een onderlinge vergelijking van de omvang van de steun en daarmee ook van de relatieve efficiency.

Op deze grondslag wordt het ook — althans in theorie — mogelijk, om — in combinatie met structuurmaatregelen — geleidelijk aan tot een zekere afbraak van de bescherming en een daaruit voortvloeiende verschuiving van de produktiegebieden, te komen. Dat aan een dergelijke ontwikkeling hoe dan ook altijd de nodige beperkingen opgelegd zullen blijven, behoeft uiteraard geen nadere toelichting.

Consolidatie.

Wanneer wij dan weer terugkomen op de vraag, hoe in de huidige situatie de wereldhandel in landbouwproducten op korte termijn bevorderd kan worden, dan blijkt dat in eerste instantie de Commissie in wezen gekozen heeft voor het voorkomen van het teruglopen van de importen van landbouwproducten. Dat dit op zichzelf al een punt van groot belang is, vloeit voort uit de omstandigheid dat zelfs bij een voortdurend teruglopende agrarische bevolking, in de geïndustrialiseerde landen de productie als gevolg van een sterke stijging van de produktiviteit blijft toenemen, in een groot aantal gevallen zelfs meer dan de consumptie.

Naar het oordeel van de Commissie zou het mogelijk zijn om de bestaande importmogelijkheden voor landbouwproducten — al dan niet met verschuivingen tussen de individuele producten — te bestendigen, door over te gaan tot de vaststelling van maxima voor de toegestane steunbedragen. Een dergelijke „consolidatie” houdt in dat de bescherming van de producten die geconsolideerd zijn nadien alleen dan verhoogd mag worden, wanneer de daarvoor getroffen G.A.T.T.-partners daarvoor compensatie hebben ontvangen.

In zekere zin lijkt het wel realistisch van de Europese Commissie, dat zij zich voorlopig wil beperken tot het consolideren van de steun, welke in het kader van het

gemeenschappelijk landbouwbeleid overeengekomen wordt. Verlaging van de steun zou immers betekenen dat in G.A.T.T.-verband weer onderhandeld gaat worden bijv. over de prijsniveau's in de Gemeenschap, vlak nadat deze na eindeloze moeite intern door de E.E.G. zijn vastgesteld.

Niettemin waren diverse lid-staten van oordeel dat de consolidatie voor bepaalde produkten onvoldoende waarborgen voor het in stand houden van import zou bieden, en dat voor andere produkten een verlaging van de steun mogelijk zou moeten zijn. Uiteindelijk besloot de Raad de mogelijkheid van het onderhandelen over verlagingen open te houden, terwijl voorts het *probleem* van eventuele verminderingen van de import, niet in het minst ook op handelspolitieke gronden, erkend werd, zonder dat dienaangaande een oplossing werd overeengekomen.

Waarborgen voor derde landen.

Het lijkt zeer de vraag of derde landen als de Verenigde Staten, Canada, Argentinië, Australië en Nieuw-Zeeland, die belangrijke landbouwexporteurs zijn — met name de granen vormen een centraal probleem — hiermee genoegen zullen willen nemen, en wel om de onderstaande redenen.

Er zijn globaal gesproken twee vormen van bescherming van de landbouwsector:

1. De producent krijgt toeslagen, subsidies etc. boven de prijs die hij op de binnenlandse en eventueel de buitenlandse markten kan maken;

2. de producent moet leven van de marktprijzen (met eventueel een bijzondere regeling ingeval hij exporteert), die op peil worden gehouden door middel van heffingen aan de grens.

De E.E.G. heeft gekozen voor het tweede systeem, dat zoals de heer Mansholt nog zeer onlangs in het Europees Parlement verklaarde, een analoge behandeling van landbouw en industrie mogelijk zou maken, ook op het gebied van de handelspolitiek. Kwantitatieve regelingen met derde landen zijn in dit verband, aldus Mansholt, niet aanvaardbaar. Zou men met contingenten gaan werken in het handelspolitieke vlak, dan zou men ook in het onderlinge verkeer van de E.E.G. weer met contingenten moeten gaan werken en het heffingensysteem opzij zetten; dit zou het omverwerpen van de hele landbouwpolitiek betekenen. De importmogelijkheden zullen uitsluitend afhankelijk zijn van het interne prijsniveau van de E.E.G.

Er bestaat echter in vele kringen binnen en buiten de Gemeenschap ernstige twijfel of het mogelijk zal zijn het prijsniveau zo vast te stellen, dat de import niet terug zal lopen, en wel omdat het prijsniveau niet alleen vastgesteld wordt naar aanleiding van handelspolitieke desiderata, maar minstens evenzeer aan de hand van de opvattingen binnen de Gemeenschap over hetgeen een redelijk inkomen voor de agrarische bevolking is. Wanneer nu het onlangs door de Commissie voorgestelde prijsniveau voor de granen zou worden aanvaard, en als gevolg daarvan de produktie zou toenemen, zouden de prijzen dan min of meer automatisch worden verlaagd? Het lijkt zeer twijfelachtig!

Vandaar dat de derde landen in welke vorm dan ook *waarborgen* zullen vragen voor op zijn minst de huidige afzet. Daarbij zal het voor hen betrekkelijk oninteressant zijn of dit gebeurt door middel van

1. hetzij heffingscontingenten — een systeem dat de Commissie verwerpt;

2. hetzij een toezegging tot een min of meer automatische verlaging van het gemeenschappelijk prijsniveau bij daling van de import — een methode die bij de agrariërs wel ernstige bezwaren op zal werpen —;

3. hetzij op enigerlei andere wijze, bijv. doordat de

E.E.G. de toeneming van haar produktie weggeeft als hulpverlening aan ontwikkelingslanden en zodoende de mogelijkheid tot import behouden blijft — of dit een aan te bevelen systeem zou zijn, valt echter te betwijfelen;

4. hetzij door produktiebeperking d.m.v. areaalbeperking, met eventueel een vergoeding aan de agrariërs.

Hoe dan ook, de uitweg uit dit probleem is nog niet in zicht. Wordt hij niet gevonden, dan zouden de Kennedy-onderhandelingen wel eens in hun totaliteit kunnen mislukken.

Reciprociteit.

Een van de voorwaarden die van de zijde van de E.E.G. bij de onderhandelingen in ieder geval gesteld gaat worden is de reciprociteit. Dat wil zeggen dat de Gemeenschap tegenover consolidatie van het „montant de soutien” van de E.E.G. van de exporterende landen in beginsel hetzelfde zal eisen en derhalve geen genoegen zal nemen met bepaalde toezeggingen ten aanzien van de door deze landen te voeren *export*politiek. Tegen de achtergrond van hetgeen reeds eerder werd opgemerkt over de vraag welke landen nu eigenlijk het meest efficiënt produceren, is het begrijpelijk dat de E.E.G. zich in dezen niet in het defensief wil laten plaatsen, maar wenst dat de exportlanden op een principieel gelijke wijze verplichtingen op zich nemen als de importlanden.

Gemeenschappelijk landbouwbeleid basis van de onderhandelingen.

Alhoewel het strikt logisch geredeneerd niet noodzakelijk is, heeft de Commissie van haar kant steeds gesteld dat de Kennedy-onderhandelingen alleen op basis van een E.E.G.-landbouwbeleid — althans voor de belangrijkste produkten — gevoerd zouden kunnen worden. Het gevaar zou anders immers groot zijn dat bepaalde landen van de Gemeenschap hun belangstelling in het gemeenschappelijk beleid zouden gaan verliezen, omdat ze er nationaal onvoldoende bij zouden winnen om, na een regeling van de handelspolitieke problemen, nog belangstelling voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid te hebben, met alle gevolgen van dien.

Hoewel dit beginsel door de Raad is aanvaard, heeft men blijkbaar toch ook de weg enigszins opengelaten dat in bepaalde gevallen onderhandeld wordt zonder dat alle essentiële elementen van het gemeenschappelijk beleid geregeld zijn. Zulks zal wel vooral op instigatie van West-Duitsland gebeurd zijn, dat nooit verborgen heeft gehouden enerzijds zeer veel waarde te hechten aan de Kennedy-onderhandelingen, doch tevens de vaststelling van het gemeenschappelijk prijsniveau voor de granen voorlopig — tot na de Duitse verkiezingen? — te willen aanhouden.

Dat de mogelijkheid is opengelaten wil in het geheel nog niet zeggen dat er ook gebruik van gemaakt zal worden. Er zal daarover ongetwijfeld nog een zware strijd binnen de E.E.G. worden gevoerd. Hoe men ten aanzien van de granen zal onderhandelen, wanneer het gemeenschappelijk prijsniveau niet voordien wordt vastgesteld, is momenteel nog een open vraag. Er zijn technisch gesproken echter diverse mogelijkheden:

1. onderhandeling op basis van een fictief „montant de soutien” en dus fictief prijsniveau, met als gevaar dat dit te hoog of te laag wordt gesteld. West-Duitsland zal deze methode waarschijnlijk nauwelijks aantrekkelijker vinden dan de vaststelling van het definitieve prijsniveau;

2. men zou de nationale niveaus kunnen consolideren en naargelang de (geleidelijke) aanpassing aan het gemeenschappelijk niveau het nieuwe niveau kunnen consolideren, al dan niet na verlening van compensatie.

Dat men langs de bovengeschetste weg voor belangrijke produkten als granen, vlees en oliën en vetten een *duurzame* oplossing zal vinden lijkt uiterst twijfelachtig. Vandaar dat tegelijkertijd gestreefd zal worden naar mondiale overeenkomsten, doch de totstandkoming van deze regelingen zal nog jaren vergen, zelfs indien men het eens zou kunnen worden.

Non-tarifaire belemmeringen van de import.

Een van de aspecten van de komende onderhandelingen, waaraan tijdens de voorbereidende besprekingen tot dusverre nog slechts weinig aandacht is besteed, zijn de zgn. non-tarifaire maatregelen. Dat dit punt tot nog toe vrijwel niet aan de orde is geweest, wil in het geheel niet zeggen, dat het geen voorwerp van eindeloze discussies — en een bron van talloze moeilijkheden — zou kunnen vormen.

Onder het begrip non-tarifaire maatregelen kunnen alle overheidsmaatregelen samengevat worden, welke een belemmerend *effect* op de import hebben. Momenteel is men met name van de zijde van de Verenigde Staten en de E.E.G. doende een lijvige documentatie aan te leggen, niet alleen ten opzichte van elkaar, doch — althans wat de E.E.G. betreft — ook met betrekking tot alle andere deelnemende geïndustrialiseerde landen. Enige jaren E.E.G.-ervaring hebben geleerd, dat men zonder veel moeite naast douane-maatregelen ook talloze andere overheidsregelingen als importbelemmerend zou kunnen kenschetsen. Men denke in dit verband met name aan voorschriften op het gebied van volksgezondheid, hygiëne, kwaliteit en veiligheid. Bovendien kunnen ook onderdelen van de economische politiek importbelemmerend werken, bijv. een mededingingsbeleid dat importwerende kartels toelaat.

Moeten nu al deze voorschriften in de onderhandelingen betrokken worden? Naarmate de betekenis van de invoerrechten in het onderlinge handelsverkeer tussen de G.A.T.T.-partners afneemt, is het begrijpelijk dat men meer aandacht wenst te besteden aan de andere dan tarifaire handelsbelemmeringen, wil het effect van de tariefafbraak niet gefrustreerd kunnen worden. Dit is ook de filosofie, welke aan het E.E.G.-verdrag ten grondslag heeft gelegen en welke ertoe heeft geleid dat in E.E.G.-verband veel verder wordt gegaan dan het elimineren van tarieven en contingennten, zelfs zover dat men harmonisatie van het economisch beleid noodzakelijk acht.

In G.A.T.T.-verband heeft men dat stadium echter nog lang niet bereikt. Ook na afloop van de Kennedy-onderhandelingen zal het tariefniveau nog altijd zodanig zijn dat het doen verdwijnen van alle non-tarifaire belemmeringen en harmonisatie van het hele economische beleid bepaald niet noodzakelijk is.

Tevens bestaan de non-tarifaire maatregelen zoals sanitaire voorschriften enz. niet alleen in enkele, doch in alle van belang zijnde landen, zodat er uit dien hoofde een zeker evenwicht bestaat. Vandaar dat het — nog afgezien van de technische noodzaak zich te limiteren — zeer wel mogelijk lijkt om zich de nodige beperkingen op te leggen bij het aan de orde stellen van dergelijke non-tarifaire maatregelen.

Voor discussie in Genève zal met name wel in aanmerking moeten komen een aantal douanemaatregelen, vooral ten aanzien van de Verenigde Staten. Dit land hanteert namelijk, o.a. op het gebied van waardebepaling bij invoer, methoden, die volstrekt afwijkend zijn van hetgeen in de andere landen gebruikelijk is, met als gevolg dat de beschermende werking van het invoerrecht veel sterker uit-

werkt dan elders het geval is. Daarnaast vormen ook de — langdurige — inklaringspraktijken en de antidumpings-procedure van de Verenigde Staten een bron van klachten vanwege de daaruit voortvloeiende onzekerheden voor de afzet. Van hun kant hebben de Verenigde Staten aanzienlijke bezwaren tegen de E.E.G.-mededingingspolitiek, die zich naar hun mening niet keert tegen importwerende ondernemerspraktijken (kartels enz.).

Een andere kwestie die nogal wat problemen oproept is de discriminatie in diverse landen tussen eigen produkten en ingevoerde produkten bij overheidsaankopen, zoals neergelegd in bijv. de Buy American Act. Hoewel het zeer aantrekkelijk zou zijn indien aan deze wet in de Verenigde Staten en soortgelijke wetgevingen in andere landen een einde zou kunnen worden gemaakt — niet alleen formeel maar ook materieel —, moet gevreesd worden, dat zulks niet zonder zeer grote weerstanden te realiseren zal zijn. Het zou wel eens kunnen blijken, dat de meeste overheden uiteindelijk wat betreft hun eigen aankopen een slag om de arm wensen te houden. In ieder geval is een dergelijke houding ook reeds in de E.E.G.-besprekingen over goederenaankopen van overheidswege te bespeuren.

Ten slotte zal waarschijnlijk nog een aantal zeer flagrante vormen van non-tarifaire importbelemmeringen in de wetgeving van diverse landen ten aanzien van levensmiddelen, farmaceutica enz. aan de orde gesteld worden, doch het lijkt weinig waarschijnlijk dat op het onderhavige terrein spectaculaire resultaten behaald zullen kunnen worden, al was het alleen reeds omdat de E.E.G. in deze materie bepaald ook niet vrijuit gaat.

Het voornaamste is echter, dat het probleem van de non-tarifaire belemmeringen voor het eerst in zijn algemeenheid aan de orde wordt gesteld. Het zou al een heel belangrijk resultaat zijn, indien naast enkele concrete afspraken ten aanzien van bepaalde regelingen, bereikt zou worden, dat landen, die menen getroffen te worden door nieuwe voorschriften of door een onereuze hantering van bestaande regelingen, hun moeilijkheden in G.A.T.T.-verband aan de orde zouden kunnen stellen. De gedachte om te komen tot een voorafgaande consultatieprocedure bij nieuwe voorschriften lijkt op het eerste gezicht nog gunstiger, maar een dergelijke regeling moet in de praktijk volstrekt onuitvoerbaar worden geacht. Discussies in de E.E.G. over het besluiten tot een dergelijke maatregel binnen het kader van de Gemeenschap hebben dit duidelijk aangetoond.

Conclusie.

Wanneer we het hele terrein overzien, waarvoor de deelnemers aan de komende Kennedy-onderhandelingen worden gesteld, dan kan men alleen maar onder de indruk komen van de omvang en de ingewikkeldheid van de problemen, welke opgelost zullen moeten worden, alvorens de onderhandelingen tot een goed einde gebracht kunnen worden. Hoewel daarvoor veel tijd nodig zal zijn, en de duur van de onderhandelingen derhalve veelal op verscheidene jaren geschat wordt, moet het *technisch* mogelijk zijn om voor alle vraagstukken aanvaardbare oplossingen te vinden. Doorslaggevend voor het resultaat zal echter zijn, in hoeverre bij alle betrokkenen ook de *politieke* wil tot het welslagen van de conferentie aanwezig is, resp. zal zijn. Dit is de grote onbekende factor. De onderhandelingen kunnen al ver gevorderd zijn, alvorens het antwoord op deze vraag duidelijk wordt. Laat dit evenwel geen reden zijn om reeds bij voorbaat aan de mogelijkheid van succes te twijfelen.

Wassenaar.

Mr. A. A. T. VAN RHIJN.

De industrialisatie zal in Oost-Duitsland in 1964 met kracht worden voortgezet. Daarbij zal de chemische industrie absolute voorrang genieten. Op de tweede plaats komen de energiebedrijven. Het Oostduitse produktieplan voor 1964 is zakelijker opgezet dan de daaraan voorafgaande plannen. Desondanks kleeft ook aan dit plan weer het bezwaar dat het de bestaande moeilijkheden verzwijgt of bagatelliseert. Deze moeilijkheden zijn bijzonder groot, hetgeen duidelijk blijkt uit het loon- en prijsbeleid dat de overheid zich genoodzaakt ziet te voeren. De geforceerde industrialisatie is er de oorzaak van dat niet meer voldoende kapitaal voor subsidies beschikbaar is en dat de verhoging van de levensstandaard een zwak punt blijft. In 1964 staat de bevolking slechts voor 1,1 mrd. mark meer aan goederen ter beschikking dan in 1961, hoewel het volksinkomen sinds dat jaar steeg met 6,4 mrd. mark.

Industrialisatieplannen in Oost-Duitsland voor 1964

De Oostduitse regering is van plan de industrialisatie van het land in 1964 met kracht voort te zetten. Terwijl in de afgelopen vijf jaar voor dit doel niet minder dan 73,6 mrd. mark werd uitgetrokken, werd voor 1964 nogmaals 17,9 mrd. mark ter beschikking gesteld. Daarvan is 7,1 mrd. mark bestemd voor bouwprojecten en 9,6 mrd. mark voor het uitrusten van bedrijven. Voor investeringen wordt in 1964 ruim 560 mln. mark meer uitgegeven dan in 1963.

De Oostduitse overheid probeert reeds sinds een vijftiental jaren het gebied tussen Elbe en Oder zeer intensief te industrialiseren. Daarbij gaat zij van het standpunt uit, dat industrialisatie de politieke betekenis van het land vergroot en de positie bij toekomstige internationale onderhandelingen versterkt. De resultaten, die in dit verband de laatste jaren onder het brengen van grote offers door de bevolking werden behaald, mogen niet gering worden genoemd. Onder de Europese industriestaten komt Oost-Duitsland op de zesde plaats.

Oost-Duitsland produceert evenveel *elektrische energie* als België, Nederland, Denemarken en Finland tezamen. Tegen het einde van 1963 hoopte men een produktie van 51,1 mrd. kWh te hebben bereikt. Dit is belangrijk, omdat Oost-Duitsland over een zeer intensieve chemische industrie beschikt, die een hoog stroomverbruik heeft en bovendien in versneld tempo wordt uitgebreid. Wat *bruinkool* betreft, is het de grootste producent van de wereld. In 1962 werd 247 mln. ton geproduceerd. In 1963 hoopte men 250 mln. ton te halen.

Op *chemisch gebied* ligt Oost-Duitsland, wat de produktie per hoofd van de bevolking betreft, na de Verenigde Staten, op de tweede plaats. In Cossig werd een reusachtige gips-

zwavelzuurfabriek gebouwd. In Piesteritz ontstond een nieuw kunstmestbedrijf. In Frankfort/Oder kwam een fabriek voor halfgeleiders. Bij Cottbus verrees de bruinkoolcombinatie „Schwarze Pumpe”, die niet alleen de grondstoffen delft, maar ze ook verwerkt. „Buna” werd uitgebreid met een carbidfabriek en een PVC-bedrijf met een capaciteit van 100.000 ton, waarbij in het bijzonder de Sowjet-Unie belang heeft. Dit land nam dan ook aan de financiering van het project deel.

Hetzelfde geldt voor het in aanbouw zijnde olieconcern in Schwedt, dat 6 mln. ton *aardolie* verwerkt. Deze olie wordt door een pijpleiding uit de Sowjet-Unie aangevoerd. Het bedrijf vormt de basis voor een grootscheepse overschakeling op de petrochemische produktie. Daarnaast komt binnenkort in Guben nog een *kunstvezelfabriek* gereed, terwijl de *scheepsbouw* reeds een produktievolume van 400.000 ton bereikte. Uitbreidingsplannen tot 1 mln. ton liggen gereed.

De *industriële goederenproduktie* zal volgens de plannen in 1964 van 102,2 mrd. tot 107,7 mrd. mark, d.i. met 5,4 pCt. stijgen, hetgeen 1,9 pCt. meer is dan de voorziene toename in 1963. Desondanks valt hier een dalende tendens waar te nemen: in 1958/59 beliep de stijging van de industriële goederenproduktie 25,3 pCt., in 1961 15 pCt. en in 1962 nog slechts 7 pCt. Op de oorzaken hiervan zullen wij straks ingaan. De arbeidsproduktiviteit wil men met 6,5 pCt. opvoeren, terwijl de produktiekosten met 2,8 pCt. moeten dalen. In loonsverhogingen is niet voorzien. Ook dit punt zullen we nog nader bezien.

De voorziene produktiestijgingen t.o.v. 1963 zijn in tabel 1 genoemd.

Absolute voorrang geniet de *chemische industrie*. Hier is de voorziene verhoging van de arbeidsproduktiviteit ook het grootst, terwijl ongeveer $\frac{2}{3}$ van de investeringsmiddelen aan deze tak van nijverheid ter beschikking wordt gesteld. Zij moet een produktie van 14 mrd. mark bereiken. Om het verbruik van koper, lood en nikkel te verminderen, wil men de produktie van plastic verdubbelen. De voortbrenging van kunstvezels en benzine zal eveneens drastisch worden verhoogd. Het eerste gedeelte van de aardoliefabriek Schwedt wordt in juli 1964 in bedrijf genomen. De

(I. M.)

voor uw BANKZAKEN

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

Voor uw Effectenzaken

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

(I.M.)

Leunafabrieken ontvangen 177 mln. mark tegen 88 mln. mark in 1963 om in 1965 de produktie van aethyleen en in 1966 die van hoge-druk-polyaethyleen te kunnen opnemen. Een proefbedrijf van de kunstvezelcombinatie in Guben begint in oktober 1964 met de produktie van fijne zijde uit dederon. In 1965 moet de fabriek 800 ton dederon-zijde produceren. Tegelijkertijd worden de geologische boringen naar aardolie en aardgas in het gebied Brandenburg/Lausitz en Thüringen in versterkte mate voortgezet. Dit geldt eveneens voor bruinkool en kalizouten. Men is dus teruggekomen op het besluit uit vroegere jaren, geen onrendabele grondstoffen meer te exploiteren, maar deze uit het oostelijk blok in te voeren. Nu wil men alle beschikbare grondstoffenreserves opsporen.

TABEL 1. Produktiestijging t.o.v. 1963 (in pCt.)

chemische industrie	7,5
mijnbouw	3,3
bouwmaterialen	8,6
zware machinebouw	7,6
algemene machinebouw	8,3
energie	7,7
ijzer- en metaalindustrie	4,2
elektrotechnische industrie	7,8
gieterijen en smederijen	3,3
glas- en keramische industrie	7,9
celstof- en papierindustrie	3,4
fijnmechanisch-optische industrie	9,2
textielindustrie	2,5
polygrafische industrie	3,4

Op de tweede plaats komen de *energiebedrijven*. Dit is gemakkelijk te verklaren, omdat de beoogde, sterke uitbreiding van de chemische industrie weinig zin heeft, indien het aan stroom ontbreekt. Alhoewel de energieproduktie wordt verhoogd, rekent de overheid er niet op, dat het tekort aan elektrische energie het volgend jaar zal verminderen. Zij eist „grote inspanningen om een gevoelige verlaging van het specifiek energieverbruik te bereiken en de bestaande energiebronnen beter te exploiteren”. De produktie van elektrische energie moet zoals gezegd tot 51 mrd. kWh worden opgevoerd. Daartoe moeten bijdragen de inbedrijfstelling van 4×100 Megawatt-turbines in de centrale Lübbenau III, die dan over een geïnstalleerd vermogen van 1.300 MW zal beschikken, de inbedrijfstelling van de eerste 100 MW-turbine in de centrale Vetschau, die op 1.300 MW is geprojecteerd, alsmede de installatie van 3×40 MW turbines in Hohenwarte II. Tegelijkertijd worden de bruinkoolmijnen in Welzow-Zuid, Seese, Peres, Meuro-en Wallendorf verder uitgebreid, terwijl de produktie van bruinkoolbriketten met 430.000 ton moet stijgen. Daarvoor zorgt een nieuwe briketfabriek van „Schwarze Pumpe”. Voor de gasproduktie van dit bedrijf wordt een leiding aangelegd naar het cokescentrum Lauchhammer en Berlijn.

De plannen voor de *ijzer- en staalindustrie* voorzien in de inbedrijfstelling van nieuwe capaciteiten in het walswerk Hennigsdorf, in de produktie van gelaste, stalen

precisiebuizen in het walswerk Finow, in de uitbreiding van de buizenfabriek Riesa III en het bouwen van een nieuwe walsfabriek in het „Eisenhüttenkombinat Ost” aan de Oder. De produktie van stalen buizen wil men met 40.000 ton en die van kwaliteits- en edelstaalsoorten met 24.885 ton vergroten. Men streeft ernaar zich van Westduitse leveranties onafhankelijk te maken. Enige tijd geleden had men het er in Oostduitse vakkringen over, dat het rendabele zou zijn speciale staalsoorten uit de Sowjet-Unie te betrekken dan uit dit land dure ertsen in te voeren. Deze stemmen zijn inmiddels verstomd. Oost-Duitsland blijft ertsen voor zijn ijzer- en staalindustrie uit de Sowjet-Unie invoeren, alhoewel de prijs hiervan 10 pCt. boven de wereldmarktprijs ligt en daar nog zeer hoge transportkosten bijkomen.

Wat de *metaalwarenindustrie* betreft, deze moet haar produktie met 8,5 pCt., van 31,9 mrd. tot 34,6 mrd. mark, verhogen. De export van deze tak van nijverheid moet met niet minder dan 13 pCt., van 6,8 mrd. tot 7,7 mrd. mark, stijgen. Dit laatste dient plaats te vinden door produkten te ontwikkelen, die op de wereldmarkt een afzetgebied vinden, door uitbreiding van de reclame en verbetering van de service, alsmede door een verbeterde voorziening met onderdelen en een exact, technisch onderhoud van de aan het buitenland geleverde, complete fabrieksinstallaties. De geplande produktiestijging moet door rationalisatie, mechanisatie, automatisering worden bereikt, terwijl de arbeidsproduktiviteit sterk moet worden opgevoerd.

In welke verhoging voor de belangrijkste industriële voortbrengselen is voorzien, toont tabel 2.

TABEL 2.

Tak van nijverheid	Hoeveelheid/waarde		Toeneming in pCt.
	1963	1964	
	(× 1.000 ton)		
ruwe bruinkool	250.052	259.165	3,6
aardolieverwerking	3.030	4.250	40,3
plastics	186	196	5,3
synthetische vezels	14,8	17,3	17,0
benzine	2.760	3.147	14,0
stalen buizen	201	207,5	3,2
koud gewalst bandstaal	66,5	80,5	21,0
staaltrekprodukten	123	129	5,1
	(× 1 mln. mark)		
bouwelementen voor P.T.T.-techniek	438,4	535,6	22,3
w.o. halfgeleider-elementen	45,8	66,1	44,3
transistors	5,7 a)	7,0 a)	22,7
elektrische meet- en testapparaten	133,9	137,1	2,5
slijpmachines	15,0	18,6	24,0
controle- en meetapparaten	171,1	175,3	2,5
transformatorautomaten	1,5	3,4	127,0
fysikalisch-optisch apparaten	31,0	40,7	31,3
chemisch-technische keramische produkten	7,7	9,0	16,9

a) In mln. stuks.

Uit deze tabel blijkt, dat men in de sector der speciale staalsoorten geen uitbreiding van enige betekenis mogelijk acht, hoe groot de behoefte ook is. Van de andere kant wil men blijkbaar de achterstand inhalen, die op het gebied van de petrochemische voortbrenging en de produktie van halfgeleiders bestaat. Daarbij mag niet uit het oog worden verloren, dat het produktievolumen op zichzelf niets over de kwaliteit zegt. Deze laat namelijk herhaaldelijk te wensen over. Transistors bijv. waren veelal al verouderd voordat zij in produktie werden genomen.

Het blijft een tekort van de Oostduitse berichtgeving — al werd een kleine vooruitgang geboekt — dat zij de situatie gunstiger voorstelt dan zij in werkelijkheid is. Men wil

door cijfers imponeren, cijfers die absoluut misschien indrukwekkend zijn, maar relatief niet veel te betekenen hebben. Het feit, dat bijv. Nederland drie keer zoveel naar West-Berlijn exporteert dan naar Oost-Duitsland in zijn geheel, vormt hiervoor het duidelijkste bewijs. Men kan ook een vergelijking tussen het normale verbruik in Oost- en West-Duitsland nemen. Daaruit blijkt, dat de West-Duitsers meer vlees, melk, zuidvruchten, koffie, sigaretten en champagne verbruiken dan de Oost Duitsers. Deze kopen daarentegen meer brood, vet, bier en aardappelen. Dat illustreert de werkelijke verhoudingen beter dan alle cijfers in miljoenen, die bovendien nog moeten worden bereikt.

Het Oostduitse produktieplan voor 1964 is zakelijker opgezet dan de daaraan voorafgaande plannen. Desondanks kleeft ook aan dit plan weer het bezwaar, dat het de reeds bestaande moeilijkheden verzwijgt of bagateliseert. Deze moeilijkheden zijn echter bijzonder groot. In 1963 steeg de produktie slechts met 3,7 pCt. De chemische industrie, die met voorrang wordt ontwikkeld en tot dit doel 17,9 mrd. mark ontving, vertoonde de geringste toename. Ontoereikend bleef de produktie van metaalwaren, naadloze buizen en bouwelementen voor communicatiemiddelen. Voor o.a. zwavelzuur, polyester, benzine, gietstaal, armaturen, drijfwerk, maai- en dorsmachines werden de produktieplannen niet vervuld. Op het gebied van het bouwwezen bestaat een grote achterstand, die bij het huidige tempo niet kan worden ingehaald. Dit heeft tot gevolg, dat nieuwe bedrijven of fabrieksafdelingen de produktie met aanmerkelijke vertraging beginnen, waardoor de produktiedoelstellingen niet worden bereikt. Dit heeft weer zijn weerslag op andere bedrijven. Voor montages heeft men nog altijd veel te veel tijd nodig. Er verstrijken 62 maanden alvorens men in Oost-Duitsland een turbine in bedrijf kan nemen. In de Sowjet-Unie doet men er slechts 25 maanden over.

Een verdere ongunstige factor voor de stijging van de industriële goederenproduktie is, dat machines voor de chemische industrie in een te langzaam tempo worden geproduceerd en te geringe capaciteiten bezitten. Dit geldt eveneens voor de elektrotechnische en elektronische industrie. Het duurt veel te lang voor een nieuw produkt in de produktie wordt opgenomen. Door deze factoren komen de investeringen in de chemische, elektronische, kolen-, metaal- en landbouwmachine-industrie, alsmede in de energiesector in gevaar. Daarnaast worden grote hoeveelheden goederen geproduceerd, die onverkoopbaar zijn. Alleen al het confectiebedrijf „Treff-Modelle” in Berlijn vervaardigde gedurende de eerste negen maanden van 1963 voor 750.000 mark aan uitschot. In de hele industrie gaan 26 mln. werkuren per jaar verloren met het produceren van uitschot.

Ten einde hierin verandering te brengen, heeft de overheid bepaald, dat de leiders van het bedrijfsleven ook in materieel opzicht moeten bespeuren, of hun werk nuttig of schadelijk is. Ze zullen dit aan hun inkomen merken. Wie verouderde produkten levert of produkten van slechte kwaliteit, wordt in de toekomst financieel zo zwaar gestraft, dat het bedrijf geen winst kan maken. Gezien het bestaande premiestelsel, heeft dit een ongunstige uitwerking op de inkomens van allen, die in de betrokken fabriek te werk zijn gesteld. Tevens heeft de overheid de eis gesteld, dat de bedrijven per 1 januari 1964 rendabel moeten zijn.

Beleg modern
beleg in

InterUnie

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

De steenkool- en bruinkoolindustrie alsmede de bedrijven voor de stroomvoorziening werken met enorme verliezen. Zij worden door de staat gesubsidieerd. De overheid is echter vastbesloten vrijwel alle subsidies af te schaffen. Dit heeft een algemene prijsstijging ten gevolge. Het *prijnsbeleid* streeft er tegelijk naar de prijzen voor nieuwe en verouderde produkten, voor artikelen van goede en slechte kwaliteit te differentiëren. Men gaat voortaan van het principe uit, dat verouderde voortbrengselen in prijs moeten worden verlaagd, terwijl voor nieuwe produkten hogere prijzen worden betaald. Hiermede wil men ook bevorderen, dat de produktie sterker wordt gemoderniseerd en de fabrieken zich meer inspannen technisch hoogstaande artikelen te fabriceren. De beoogde prijsverlaging voor verouderde produkten is zo groot, dat de rentabiliteit van het betrokken bedrijf erdoor wordt vermindert. Bij het bepalen van de prijzen voor verbruiksgoederen wil men zo te werk gaan, dat de vraag op die goederen wordt gericht, die men in voldoende hoeveelheden kan produceren.

De *loonpolitiek* wordt streng gebonden aan het principe: „Ieder naar zijn bekwaamheden, ieder naar zijn prestaties; hoeveelheid en kwaliteit van het geleverde werk bepalen het salaris”. De normen worden op een „hogere, technisch niveau” gebracht. Voor een kwart van alle arbeiders heeft men de normen reeds verhoogd. Daardoor daalden hun verdiensten met 25 pCt. Zij kunnen dit verlies echter inhalen door de voorgeschreven, nieuwe normen nog te overtreffen. Ze ontvangen dan namelijk een premie. Dit loonbeleid is erop gericht de arbeidsproduktiviteit te verhogen en de produktiekosten te verlagen. In 1963 nam de arbeidsproduktiviteit met 6,5 pCt. toe, terwijl de lonen globaal ongeveer gelijk bleven. In 1964 moet de arbeidsproduktiviteit opnieuw met 6,5 pCt. stijgen. Tegelijk moesten de produktiekosten met 2,8 pCt. dalen. In loonsverhogingen is ook in 1964 niet voorzien.

Uit dit loon- en prijsbeleid blijkt duidelijk, dat de overheid zich voor grote economische en financiële moeilijkheden ziet geplaatst. De geforceerde industrialisatie eist zoveel geld en goederen, dat er niet meer voldoende kapitaal voor subsidies beschikbaar is en dat de verhoging van de levensstandaard een zwak punt blijft. In 1964 staat de bevolking slechts voor 1,1 mrd. mark meer aan goederen ter beschikking dan in 1961, hoewel het volksinkomen sinds genoemd jaar steeg van 76,3 tot 82,7 mrd. mark.

(I. M.)

voor uw
Assurantiezaken
NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

In dit verband mag de koopkracht niet geheel onvermeld blijven. Om een pond boter te kunnen kopen, moet een arbeider in Oost-Duitsland twee uur en zestien minuten werken. Zijn Westduitse collega heeft hiervoor slechts een uur en vijf minuten nodig. Een pond varkenskoteletten heeft een Westduitse arbeider in een uur en drie minuten verdiend, de Oostduitse arbeider in een uur en 48 minuten. Een televisietoestel kost in West-Duitsland de tegenwaarde van 299 uur en 56 minuten arbeid; in Oost-Duitsland bedraagt deze tegenwaarde 746 uur en 36 minuten. Vooral luxe artikelen zijn in Oost-Duitsland veel duurder dan in de Bondsrepubliek. Gezien het nieuwe loon- en prijsbeleid, is niet aan te nemen dat hierin spoedig verandering zal komen.

Berlijn.

L. J. M. VAN DEN BERK.

RECTIFICATIE

In het artikel „Naar een nieuwe bestedingsbeperking” van Prof. Dr. F. Hartog in „E.-S.B.” van 5 februari jl. is op blz. 114, linker kolom, 4e regel van onderen, een storende fout geslopen. In plaats van „prijsstijging” werd ten onrechte „loonstijging” vermeld bij het aangeven van gevolgen van de toenemende binnenlandse bestedingen op de Nederlandse betalingsbalans. De betrokken zin behoort aldus te luiden: „Het laatstgenoemde negatieve effect wordt verkleind door binnenlandse prijsstijging, terwijl het eerstgenoemde er althans aan de uitvoerkant niet door wordt vergroot”.

HET REGERINGSPROGRAMMA ALS INSTRUMENT VAN DE ECONOMISCHE POLITIEK

(vervolg van blz. 137)

onze stijgende bevolking, jaarlijks voor een groot aantal nieuwe arbeidsplaatsen zorgen. Falen wij daarin, dan is, alleen reeds uit dien hoofde een stijging van de werkloosheid met bijv. 70.000 man per jaar niet onwaarschijnlijk. Wij merken hierbij op, dat ook in de jaren dertig een belangrijk deel van de werkloosheid niet het gevolg was van ontslagen, maar van een onvoldoende opnamecapaciteit.

Tegen de achtergrond van bovenstaande analyse dient men zich af te vragen of het regeringsprogramma ons voor moeilijkheden kan behoeden. Wij menen van niet. De middelen zijn daartoe o.i. onvoldoende. Als men ons dan vraagt wat er wel zou moeten geschieden, dan kunnen wij daarop geen antwoord geven. Die vraag gaat er immers impliciet van uit, dat de economie op iedere situatie een antwoord heeft dat uiteindelijk aangenaam, althans gewenst is. Deze pretentie hebben wij niet. Steeds hebben wij gewaarschuwd tegen o.i. niet gemotiveerde verwachtingen op grond van de kennis van het economisch leven. Te minder is er reden om juist in dit geval de economie in gebreke te stellen nu wij in moeilijkheden dreigen te komen door een economische politiek, die op grond van de politieke situatie noodzakelijk was, maar die niet op grond van economische overwegingen is tot stand gekomen.

Delft.

Prof. Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE.

(I. M.)

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De kassen der banken zijn de laatste weken onderhevig aan omvangrijke bewegingen. In de periode van 20 tot en met 27 januari voltrok zich een stijging met f. 239 mln., grotendeels als gevolg van de kwartaaluitkering van het rijk aan de gemeenten. In het hierop volgende, op 3 februari eindigende, tijdvak vond een daling met niet minder dan f. 470 mln. plaats. Ruim de helft van deze middelen verdween weer in de staatskas, die dan ook sterk steeg. De storting van het bij de laatste tender toegewezen bedrag aan schatkistpapier ad f. 209 mln. is de belangrijkste factor geweest. Verder kochten de banken nog wat papier van De Nederlandsche Bank. De marktsituatie werd voorts bepaald door de ultimostijging van het bankpapier.

Dat met een tegoed der banken bij de Centrale Bank van f. 56 mln. de geldmarkt krap was behoeft geen betoog. Het tarief voor daggeldleningen werd dan ook 3 februari tot 2 pCt. verhoogd. Het uit het verkeer terugstromend bankpapier zorgde inmiddels in de afgelopen week voor enige ontspanning, welke de daggeldrente 6 februari reeds op 1 $\frac{1}{4}$ pCt. bracht.

Naast de beperking van het korte bankkrediet is nu ook de expansie van de afbetalingskredieten en van de persoonlijke leningen aan banden gelegd. Bij de afbetaling is de minimum kassa-storting met 5 pCt. verhoogd behalve voor scooters, motor- en bromfietsen, terwijl wat de persoonlijke leningen betreft in de eerste vier maanden van 1964 het uitstaande bedrag niet mag toenemen boven 12 pCt. van het bedrag van de overeenkomstige maand van 1963. Al eerder had De Nederlandsche Bank verzocht geen reclame voor deze soort kredieten te maken, een verzoek waaraan de betrokkenen zich onmiddellijk hebben gehouden.

Kapitaalmarkt.

De meeste berichten betreffende de besparingen bij spaarbanken spreken wat januari betreft van een geringer spaarverschil vergeleken met de resultaten in de overeenkomstige maand van 1963. Dit is opmerkelijk omdat vrijwel alle

loontrekkenden in Nederland in deze eerste maand van het jaar met een belangrijk hoger nominaal inkomen zijn thuis gekomen dan in januari 1963.

Emissies bij banken zijn zeldzaam. Vandaar dat de aankondiging van de Nederlandse Middenstands Bank, dat het kapitaal eerst door onderhandse plaatsing van f. 46,17 tot f. 50 mln. is uitgebreid waarna door een publieke uitgifte het aandelenkapitaal verder tot f. 60 mln. zal stijgen, de aandacht heeft getrokken. Het vestigt tevens de aandacht op de groei van deze bank, die uitgaat boven de gemiddelde uitbreiding.

Wat de omzet betreft is januari voor de beurs een goede maand geweest. Gerekend naar de nominale waarde steeg de omzet in aandelen vergeleken met januari 1963 met 37 pCt. Ook de obligatie-omzetten gaven aanmerkelijk hogere cijfers te zien. Na in de eerste weken van het jaar regelmatig stijgingen te hebben getoond is de tendentie van de koersontwikkeling van aandelen de laatste tijd weer minder gunstig. De stijging van de obligatiekoersen is in de loop van januari tot staan gekomen. De rendementen van langlopende staatsleningen blijven zich de laatste weken iets boven 4,80 pCt. bewegen.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	31 jan. 1964	7 febr. 1964
Algemeen	392	419 — 394	407	404
Intern. concerns	548	592 — 553	574	569
Industrie	341	356 — 343	346	345
Scheepvaart	153	161 — 153	157	157
Banken	232	249 — 232	244	239
Handel enz.	165	172 — 165	169	169

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 177	f. 155,90	f. 156,20
Philips G.B.	f. 148,30	f. 154	f. 151,10
Unilever	f. 138,90	f. 144,40	f. 143,20
Expl. Mij. Scheveningen	398	385	379
A.K.U.	526	536½	528½
Hoogovens, n.r.c.	564½	607	603
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	838	840
Nationale-Nederlanden, c.	870	918	905
Zwanenberg-Organon	900	935	935
Robeco	f. 227	f. 234	f. 234

New York.

Dow Jones Industrials	760	785	792
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. a)	4,71	4,85	4,80
Aand.: internationaal a)	3,15 b)		3,04
lokale a)	3,66 b)		3,55
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	2¼	2¼

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

b) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

RECENTE PUBLIKATIES

T. H. Marshall: Sociology at the Crossroads and other Essays. Heinemann, Londen 1963, 348 blz., 30 sh.

De auteur, hoogleraar-emeritus aan de Universiteit van Londen; selecteerde een aantal vroegere publikaties en redevoeringen. Het eerste deel omvat een drietal essays over de sociologie als zodanig; het tweede deel („Social Class”) een achttal over de sociale stratificatie (o.m. The Nature of Class Conflict; A note on Status; Work and Wealth). Het derde deel behandelt „the Welfare State” en „the Affluent Society” (o.m. over Galbraith); ook voor economen actuele vraagstukken.

E.-S.B. 12-2-1964

W. Arthur Lewis: The Theory of Economic Growth. Unwin University Books, Londen 1963, zesde druk, 453 blz., 18 s.

Een paperbackuitgave van het bekende en veelgebruikte handboek over dit belangrijke en actuele onderwerp.

F. A. Hayek: The Road To Serfdom. Routledge en Kegan Paul Ltd., Londen 1962, 184 blz., 7 sh., 6 d.

Een paperbackuitgave van Hayeks, veel geciteerde, betoog over de, volgens hem, nauwe samenhang tussen economische en andere planning met een totalitaire maatschappij.

Osborn Elliot: Leaders van dichtbij. Amerikaanse top-functionarissen over hun werk. M. Samsom N.V., Alphen a. d. Rijn 1963, 226 blz., f. 14,75.

Dit boek is het resultaat van een onderzoek, dat begon met het verzenden van vragenlijsten aan ca. 300 „topmensen” (hiervan reageerden er ca. 80). Daarna begon Elliot een tour om de „topmensen” te bezoeken: o.m. directeurs van General Motors, Columbia Broadcasting System, van Sam Goldwyn (Hollywood).

Elliot pretendeert geen wetenschappelijke studie, doch slechts de rol van een verslaggever. Dit verslag werd vooral een aaneenschakeling van biografische fragmenten en aneddoten uit het leven van deze „topmensen”. E.e.a. werd gegroepeerd rondom een aantal punten, zoals de start van de carrières, de „handel” in „topmensen”, het gezinsleven, de commissaris enz.

Het boek is onderhoudend met de vlotte „American way of style” geschreven en geeft in ieder geval een indruk van de psychologie van de Amerikaanse „bovenbazen”.

**ADVERTEER MEER
IN
E.-S.B.!**

Bij de afdeling Technisch Onderzoek van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de bouwnijverheid kan worden geplaatst een

MEDEWERKER

BIJ HET

BUREAU BOUWECONOMIE

die zal worden belast met de behandeling van zaken betrekking hebbende op bouw- en grondkosten van woningen en op indexcijfers.

Vereist: doctoraal examen economie.

Salaris afhankelijk van bekwaamheid en ervaring nader overeen te komen.

Schriftelijke sollicitaties onder no. 4-5678/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

DE TWEENTSCHE BANK

vraagt voor haar
FINANCIEEL- ECONOMISCH BUREAU

**enige jonge
economisch
geschoolde krachten**

zowel academisch als niet academisch,

om te werken in de sectoren:

bank-economie
effectenvoorlichting
handelsvoorlichting
vestigingsonderzoek

*Brieven met opgave van leeftijd, opleiding
en huidige werkkring aan de afdeling
Personeelzaken van het hoofdkantoor,
Spuistraat 138-150, Amsterdam.*

U reageert op
annonces in „E.-S.B.”

?

Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?

GEMEENTE ROTTERDAM

In verband met de uitbreiding van de bedrijfsactiviteiten dient aan de staf van de Drinkwaterleiding op korte termijn een

bedrijfseconoom

te worden toegevoegd.

Aan een academisch gevormde econoom, afgestudeerd in de bedrijfs-economische richting, die op een praktische ervaring kan bogen inzake de administratieve organisatie en de bedrijfsorganisatie van een onderneming - bij voorkeur in de industriële sector - en bekend is met de moderne technische hulpmiddelen ten behoeve van de administratie wordt een interessante werkkring geboden.

De te benoemen functionaris, die over de eigenschappen dient te beschikken om in team-verband met de aan het bedrijf verbonden ingenieurs en chemici te kunnen samenwerken, zal rechtstreeks verantwoordelijk zijn jegens de directie.

Kandidaten dienen bereid te zijn eventueel aan een vergelijkend psychologisch onderzoek mede te werken.

Rang en salaris nader overeen te komen.

De rechtspositie-, vakantie- en pensioenregeling zijn gunstig te noemen.

Sollicitaties met opgave van referenties, te richten aan burgemeester en wethouders van Rotterdam en te adresseren aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, Rotterdam. Inzending binnen 14 dagen onder no. 42.

Telkens en telkens blijkt ons weer, hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

E.-S.B. 12-2-1964